

УДК 378.1:364.46-054.73

**Архипова С.,**  
к. пед. наук, професор кафедри  
соціальної роботи та соціальної педагогіки,  
Черкаський національний університет  
імені Богдана Хмельницького, Україна

**Смерчак Л.,**  
к. пед. наук, доцент кафедри  
соціальної педагогіки та корекційної освіти,  
Дрогобицький державний педагогічний  
університет  
імені Івана Франка, Україна

### **ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ З ОДИНОКИМИ МАТЕРЯМИ З ЧИСЛА БІЖЕНЦІВ**

**Анотація.** Розкрито особливості реалізації соціальної політики щодо соціально незахищених верств населення, а передовсім – біженців, їхній стан у правовому вимірі українського законодавства. Доведено, що сьогодні особливо гостро постає потреба у кваліфікованих фахівцях соціальної сфери готовими до роботи з представниками соціально незахищених верств населення, а особливо – з одинокими матерями з числа біженців.

Визначено, що специфіка роботи фахівця соціальної сфери з одинокими матерями з числа біженців (вимушених переселенців) зумовлена: особливостями мети і завдань діяльності; напрямками і змістом діяльності; особливостями об'єктів соціальної роботи.

Виявлено, що процес формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з одинокими матерями з числа біженців (вимушених переселенців) має здійснюватися в кілька етапів: адаптаційний, нормативно-змістовий, процесуально-практичний.

**Ключові слова:** одинокі матері; біженці; соціально незахищені категорії населення; вимушені переселенці; соціальна робота; професійна підготовка; освіта; етапи професійної підготовки; фахівці соціальної сфери.

**Постановка проблеми.** В Україні нараховується вже майже півмільйона вимушених переселенців з Криму та Донбасу. Якщо бути абсолютно точним, то за даними міністерства соціальної політики України, станом на 27 липня було зареєстровано один мільйон 401 тисяча 113 таких осіб. Переважна більшість переселенців залишається в підконтрольних Україні районах Донецької та Луганської областей, в сусідніх з ними Дніпропетровській, Запорізькій та Харківській областях, а також у Києві. Експерти зауважують, що реальні цифри можуть бути значно вищими [1]. Ефективну допомогу їм надають благодійні організації та волонтери. Але вони не в стані вирішити всі проблеми. Тому сьогодні особливо гостро постає потреба у кваліфікованих фахівцях соціальної сфери готовими до роботи з представниками соціально незахищених верств населення, у нашому випадку – одинокими матерями з числа біженців.

Особливість цієї проблеми полягає у тому, що одночасно мова йде про здоров'я, життя, долю як дітей, так і жінок, для яких вимушене переселення стає чинником багатьох ризиків. Саме одинокі матері – одна з найуразливіших в економічному, соціальному, психологічному, педагогічному аспектах соціально-психологічна підгрупа. Одинокі жінки та їхні діти опиняються у складній життєвій ситуації, що, як правило супроводжується бідністю, обмеженістю можливостей для отримання освіти, професії, доступу до медичних та соціальних послуг тощо.

В контексті сказаного зазначимо, що в умовах сьогодення актуальним питанням є соціальна політика щодо соціально незахищених верств населення, а передовсім –

біженців, їхній стан у правовому вимірі українського законодавства. Однак, коли Україна переживає складний час в боротьбі за свою недоторканність, політичну нестабільність, сумнівними залишаються норми національного законодавства щодо визначення поняття «біженець» [2].

Нагадаємо, згідно Конвенції 1951 року ООН про статус біженців «біженцем визнається особа, яка, знаходиться поза межами рідної країни внаслідок добре обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідування через свою расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи або політичні погляди і не може або не бажає скористатися захистом своєї країни» [3].

Проте, в Україні, на жаль, слово «біженець» з'явилося зараз у повсякденному обігу передовсім не через тих, кого законодавство визначає «біженцями», а через мешканців України, які змушені виїхати з окупованих чи небезпечних територій до спокійніших регіонів. Вони мають соціальні наслідки, які призвели до великої кількості внутрішнього переміщення осіб та порушень прав людини. Таких громадян України зараз називають вимушеними переселенцями, що підкреслює мотиви їх переміщення – вони вимушені залишати свої домівки, щоб зберегти власне життя та життя близьких, щоб уникнути насилля та політично мотивованого переслідування за свої переконання [2].

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», особи, яким надано статус біженця та особи, які потребують додаткового захисту в Україні, мають право на державну допомогу на рівні з громадянами України і на умовах, передбачених цим Законом, іншими законами або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Біженець має право на безпечний притулок. Однак соціальний захист включає більше ніж фізичну безпеку. Біженці повинні отримати щонайменше такі ж права та базову допомогу як і інші громадяни України, включаючи доступ до отримання медичної допомоги, навчання та право на працю. Нині в Україні активізувалася робота, спрямована на адаптацію біженців (вимушених переселенців) у суспільстві, забезпечення умов для здобуття ними освіти, фахової підготовки відповідно до їхніх потреб і можливостей.

Нині освіта дорослих в Україні представлена переважно системою післядипломної освіти. Забезпечуючи фахове та особистісне зростання людини, післядипломна освіта, покликана уможливити пристосування до швидкоплинних змін як в економічній сфері, так і в інформаційно-технологічному суспільстві. Загалом щорічно через цю освітню систему проходять понад 300 тис. фахівців, що недостатньо з огляду на необхідність задля ефективної реалізації суспільних перетворень принципово по-новому (за змістом, характером) перенавчити не менш як 25 % дорослого працездатного населення країни [4].

Однак проблеми біженців (вимушених переселенців) залишаються незмінними і в їх вирішенні, на жаль, відсутній комплексний підхід. Освіта як складне соціальне явище займає особливе місце в житті одиноких матерів і впливає на систему їх соціальних зв'язків і стосунків.

Спеціальної уваги потребує професійна підготовка, перепідготовка одиноких матерів із числа біженців (вимушених переселенців). Для суспільства професійне навчання цих жінок – це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності, розв'язання соціальних проблем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Сучасні дослідження підтверджують, що процес освіти у представників соціально незахищених категорій дорослих протікає в умовах дещо ускладненої соціалізації. При аналізі цих ускладнень доцільно враховувати потенціал ряду концепцій:

- рольової (Р. Дарендорф, Ф. Тенбрук), яка дозволяє досліджувати ситуацію розвитку людини;
- критичної (К. Роджерс, А. Маслоу, Е. Берн), що розширює уявлення про роль самосприйняття у процесі соціалізації особистості;

– «балансу ідентичності» (Л. Колберг), яка пов'язана з дослідженням позитивного досвіду особистості в результаті розширення навколишнього середовища, збагачення соціальним досвідом, створення умов для реалізації і розвитку творчих можливостей людини;

– антропософської (Р. Штайнер), яка орієнтує на систему духовного життя особистості у природних умовах, на збагачення духовно-морального потенціалу і розвиток творчих можливостей на різних вікових етапах.

У нашому дослідженні проблем освіти соціально незахищених категорій дорослих ми спиралися на роботи, що присвячені питанням впливу політичної нестабільності в країні на визначення нечітких сформованих норм та визначень таких понять як «біженець» та «осіб, які потребують додаткового захисту» (В.Павлова); розвитку гуманістичних тенденцій євроінтеграційного розвитку освіти дорослих на сучасному етапі [5].

У той же час у розвідці враховано досягнення теорії та практики підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з соціально незахищеними верствами населення (С. Вегера, А. Капська, В. Скуратівський, І. Чиркіна та ін.).

**Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Узагальнення результатів вивчення сучасних теорій професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери засвідчують необхідність урахування потреб об'єктів та специфіки соціальної роботи з самотніми матерями з числа біженців (вимушених переселенців).

Оскільки в умовах економічної нестабільності, кризового стану гуманітарної сфери самотні жінки з дітьми виявилися однією з найбільш соціально незахищених верств населення, зусилля відповідних державних органів, які займаються проблемами біженців (вимушених переселенців), мають бути спрямовані на створення сприятливих педагогічних, психологічних, медичних, соціально-економічних, організаційно-правових умов і гарантій для реалізації прав людини.

Важливим аспектом вирішення цієї проблеми є посилення уваги до питань підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з цією категорією населення.

**Мета статті** – проаналізувати особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з самотніми матерями з числа біженців (вимушених переселенців).

**Викладення основного матеріалу дослідження.** Зрозуміло, що ставлення дорослої людини до навчання на різних життєвих етапах міняється, але зберігається залежність цього ставлення від провідного виду діяльності – трудової. Доведено, що саме професійна діяльність сприяє формуванню потреби дорослої людини у знаннях, особливо у сучасних умовах соціально-економічних змін в Україні. Прийняття людиною рішення про продовження освіти стає справжнім джерелом поглиблення і розвитку позитивного ставлення до навчання. Позитивний мотив, який виникає в такій ситуації, у свою чергу має суттєвий вплив на всю життєву позицію особистості та стратегію її діяльності.

Професійна діяльність фахівця соціальної сфери – це системний процес, що включає різні види соціальної роботи і потребує виняткової професійної компетентності, творчого підходу та емоційної стійкості. Власне тому фахівці соціальної сфери мають бути готовими до аналізу особливостей соціальної адаптації, механізмів її здійснення, стимулів і мотивів навчання дорослих і звертати увагу на необхідність усвідомлення людиною ряду протиріч:

- між необхідними для певної спеціальності знаннями та реальним рівнем знань;
- між реальним рівнем знань та необхідним для опанування спеціальних умов діяльності, суспільних відносин, соціально визнаних норм поведінки;
- між прагненням краще і глибше розібратися в собі та недостатньо розвиненим механізмом рефлексивного контролю, обмеженим знанням самого себе;
- між рівнем знань людини та новими проблемними пізнавальними завданнями, які висуваються не лише потребами практики, але і самою людиною (перед дорослою

людиною досить часто стоїть завдання щодо самовиховання і перевиховання, самопрограмування тощо) [6, с. 36–61].

Основою дослідження проблем формування готовності до роботи з самотніми матеріями із числа вимушених переселенців вважаємо ідеї гуманістичної освіти й розвитку особистості майбутнього фахівця, керуючись при цьому певними методологічними засадами.

За результатами теоретичного дослідження і аналізу власного практичного досвіду встановлено, що специфіка роботи фахівця соціальної сфери з самотніми матеріями з числа біженців (вимушених переселенців) зумовлена:

- *особливостями мети і завдань діяльності* (створення сприятливих умов для соціалізації і ресоціалізації, інтеграції у суспільство, всебічного розвитку як матері, так і дитини, задоволення їхніх культурних і духовних потреб; сприяння адаптації у новому соціальному середовищі, самоорганізації і саморозвитку, особистісному самовизначенню; створення психолого-педагогічних умов для освітньої взаємодії; забезпечення соціальної підтримки і соціального захисту засобами освіти та ін.);

- *напрямами і змістом діяльності* (освітні і консультативні послуги з питань соціального захисту та отримання освітніх послуг, адаптації у новому соціальному середовищі, індивідуального розвитку; консультування з питань соціальної реабілітації; оцінка ситуації, надання рекомендацій щодо ідентифікації власних проблем, розробки і використання стратегій їх розв'язання; регулювання процесів освітньої взаємодії; реалізація освітніх програм різних форматів (тренінгів, бесід, круглих столів та ін.);

- *особливостями об'єктів соціальної роботи* (процес соціального становлення, розвитку та адаптації до соціуму в яких відбувається успішніше за умови формування в них особистісних позицій, установок, цінностей засобами освіти).

Щоб викликати інтерес самотніх матеріїв з числа біженців (вимушених переселенців) до співпраці (а особливо до навчання), фахівець соціальної сфери має постійно оцінювати особистий досвід і завжди перебувати в стані внутрішнього контролю; створювати сприятливу атмосферу міжособистісних взаємин, змінюючи при цьому індивідуальні професійні установки, власну систему цінностей. Сучасний фахівець соціальної сфери повинен мати чітко сформовану професійну позицію, яка передбачає :

- усвідомлення мети соціальної роботи як цілісного розвитку особистості з пріоритетом на формуванні морально-гуманної особистості, що сприятиме розвиткові як матеріїв, так і дітей;

- орієнтація на побудову освітнього процесу як ланцюга життєво важливих подій як матері, так і дитини, як процесу оволодіння новим соціальним досвідом;

- використання методів і прийомів активної взаємодії, створення ситуацій вільного вибору індивідуального темпу і видів діяльності (у тому числі – трудової та освітньої);

- опора на принципи особистісно-орієнтованої освіти;

- цілісність власного світосприйняття з позицій аксіологічного підходу;

- володіння методами, прийомами і формами гуманізації соціально-педагогічної взаємодії, які стимулюють активність і розкривають творчий потенціал об'єкта освітнього процесу.

Слід також виділити низку особливих особистісно-професійних характеристик, які повинен мати фахівець соціальної сфери для якісного здійснення роботи з самотніми матеріями з числа біженців (вимушених переселенців):

- мати належну фахову підготовку;

- володіти особистісно-професійними якостями, які забезпечують професійну придатність;

- бути компетентними і постійно займатися професійним самовдосконаленням;

- бути добре поінформованим про сучасні політичні, економічні, соціальні процеси в Україні;

– виявляти тактовність і толерантність у розв’язанні освітніх проблем даної категорії населення України.

Для організації соціальної роботи з досліджуваною категорією населення рекомендовано дотримуватися таких принципів:

– орієнтація на проблеми учасниць, розвиток теми на основі їхнього життєвого досвіду;

– спрямованість на дії;

– навчання має розглядатись як цілісний процес, де слухачі мають право коригувати перебіг занять у відповідності до наявних у них знань та вмінь;

– право на різні погляди;

– рівноправність об’єктів та суб’єктів соціальної роботи;

– при виборі методів подання інформації мають враховуватись рівень складності теми для конкретної аудиторії, можливість самостійного опрацювання матеріалу;

– розвиток компетентності відбувається на основі використання набутих в процесі соціалізації знань.

Основні теоретичні відомості про специфіку роботи з різними категоріями населення майбутні фахівці соціальної сфери отримують під час вивчення дисциплін: «Етика соціальної роботи», «Вступ до спеціальності», «Основи реабілітології», «Система організації соціальних служб», «Теорія соціальної роботи», «Основи консультування», «Технології та методи соціальної роботи», «Практикум із соціальної роботи», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Правові основи соціальної роботи», «Ведення професійних документів», «Соціалізація особистості», «Соціальна профілактика», «Соціальне проектування», «Самоорганізація особистості», «Конфліктологія», «Соціальне партнерство», «Соціальна педагогіка», «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах», «Основи становлення і розвитку освіти дорослих у країнах ЄС», «Теорія і практика освіти».

Однак аналіз програм підготовки фахівців за напрямом 6.130102 «Соціальна робота» дозволяє стверджувати, що питання специфіки роботи з матерями з числа біженців (вимушених переселенців) не має ґрунтового відображення в жодній з них.

Процес формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з самотніми матерями з числа біженців (вимушених переселенців) має здійснюватися в кілька етапів: адаптаційний, нормативно-змістовий, процесуально-практичний.

Основними завданнями *адаптаційного етапу* є розкриття актуальних проблем соціальної роботи в Україні; формування гуманістично орієнтованого професійного світогляду майбутнього фахівця соціальної сфери, який розуміє потреби та проблеми біженців (вимушених переселенців), а першочергово – самотніх матерів.

Важливу роль у цей період має надаватися позааудиторній роботі (організація гурткової роботи, зустрічі з провідними фахівцями, лекторії, вечори запитань і відповідей тощо).

*Нормативно-змістовий* спрямований на навчання теоретичним основам соціальної роботи з біженцями (вимушеними переселенцями); на вивчення сучасного соціуму, методів та технологій роботи з різними соціальними групами населення, накопичення досвіду щодо аналізу різних соціальних ситуацій, соціально-економічних і соціально-психологічних проблем.

Зміст цього етапу має бути доповнений окремими питаннями при вивченні названих дисциплін. До прикладу, значні можливості для професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери закладено в змісті курсу «Соціальна робота з різними групами клієнтів», який знайомить майбутніх фахівців із законодавчими актами щодо соціальної роботи із різними групами клієнтів; психологічними та соціально-педагогічними особливостями цих груп клієнтів; особливостями «груп ризику», способом їхнього життя, характерними ознаками; методами та формами профілактично-корекційної,

лікувально-оздоровчої та реабілітаційної роботи з різними групами клієнтів. Курс варто доповнити питанням про сучасне законодавство біженців в Україні.

Зміст дисципліни «Основи становлення і розвитку освіти дорослих у країнах ЄС» доповнити питаннями щодо специфіки роботи з неповнолітніми матерями, самотніми матерями. Доцільним є оновлення змісту дисципліни «Теорія і практика освіти» питаннями щодо інформатизації освіти в Україні.

Окрім цього, доцільним, на наш погляд, є введення спецкурсу «Робота з біженцями в Україні».

Для цього етапу характерним є розширення досвіду самотійної роботи зі спеціальною, науковою і методичною літературою, здійснення перших кроків у практичній діяльності завдяки залученню до волонтерської діяльності, тощо. Тренінг самопізнання та особистісного розвитку є прикладом такої роботи. При організації навчально-виховного процесу на нормативно-змістовому необхідно активізувати роботу студентів, залучаючи їх в ході занять в різні дії (виконання усних і письмових, вправ, обговорення і програвання життєвих ситуацій, обговорення поведінки учасників рольових ігор); розвивати дослідницьку (творчу) позицію, для чого в процесі занять створювалися ситуації, коли студентам самим необхідно знайти розв'язання проблеми, самотійно сформулювати принципи взаємодії, пробувати нові способи поведінки і діяльності; створювати атмосферу безпеки, довіри, відкритості, керуючись вимогами суб'єкт-суб'єктного спілкування.

Слід також зазначити, що на цьому етапі студенти стають не лише активними учасниками, але й організаторами різних форм і видів поза аудиторної роботи (організація конкурсів, благодійних акцій, проведення олімпіад, прес-конференцій, студентських науково-практичних конференцій тощо).

Основне завдання третього – *процесуально-практичного* етапу ми вбачаємо у засвоєнні технологій роботи з біженцями (вимушеними переселенцями), формуванні вмінь і навичок роботи із цією категорією населення. На цьому етапі відбувається засвоєння студентами зразків соціально-педагогічних ситуацій, знайомство з особливостями різних соціальних середовищ, які виступають мікросоціумом для самотніх матерів із числа біженців (вимушених переселенців).

Серед дисциплін, якими може бути представлений зміст третього етапу, і які передбачені навчальними планами, ми визначили такі: «Основи консультування», «Технології та методи соціальної роботи», «Практикум із соціальної роботи», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах».

Важливою складовою етапу також є практична підготовка, а саме практика, яка передбачена навчальним планом для розв'язання таких завдань: закріплення та вдосконалення теоретичних знань, установлення їх зв'язку з практичною діяльністю; оволодіння формами, засобами, методами соціально-педагогічної діагностики різних категорій населення в закладах різних типів, формування професійних умінь та навичок, комунікативних, організаторських, діагностичних, дидактичних, аналітичних; формування професійних індивідуальних якостей соціального педагога і соціального працівника: милосердя, доброти, співпереживання та ін.; ознайомлення з основними типами та видами закладів, орієнтованих на надання соціально-педагогічної допомоги населенню.

Проте ми усвідомлюємо, що для того, щоб запустити в дію механізми формування готовності майбутнього фахівця соціальної сфери до роботи з даною категорією населення України недостатньо лише розкрити змістові складові його професійної діяльності. Реалізація цього завдання відбувається в організаційних формах навчально-виховного процесу в умовах як аудиторної, так і позааудиторної діяльності в умовах вищого навчального закладу.

**Висновки та перспективи подальших розвідок.** Соціально-економічні, політичні зміни, що відбуваються нині в Україні, зумовлюють удосконалення підходів щодо підготовки спеціалістів соціономічних професій в умовах вищих навчальних закладів.

Аналіз наукових розвідок дає підставу стверджувати, що ефективність процесу формування готовності до роботи з самотніми матерями з числа біженців залежить від активності студентів в оволодінні професійно значущими знаннями, вміннями та навичками; прагнення знаходити конструктивні способи розв'язання соціально-педагогічних проблем; бажання оволодіти технологіями соціально-педагогічної діяльності та їхнього творчого використання. Звідси робимо висновок, що потрібно акцентувати увагу на особливостях організації навчально-виховного процесу, зокрема, практики на базі соціальних служб, реабілітаційних центрів, кризових центрів тощо.

Окреслені проблеми зумовлюють необхідність розгляду організаційно-педагогічних умов формування готовності до роботи з досліджуваною категорією населення як перспективи подальших розвідок.

#### Список використаної літератури

1. Вимушені переселенці в Україні: всі сподівання на волонтерів : [Електронний ресурс] : Джерело доступу : <http://www.dw.com/uk/>
2. Павлова В. О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України / В. О. Павлова // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 53. – С. 218 – 224.
3. Конвенція 1951 року про статус біженців : [Електронний ресурс] : Джерело доступу : [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_011](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011)
4. Концепція освіти дорослих в Україні / Укл. : Лук'янова Л.Б. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
5. Фольварочний І. В. Гуманістичні тенденції євроінтеграційного розвитку освіти дорослих на сучасному етапі / І. В. Фольварочний // Портал сучасних педагогічних ресурсів : [Електронний ресурс] : Джерело доступу : <http://www.intellectinvest.org.ua>
6. Ветярис В. Организационно-андрагогическое обеспечение деятельности Центра образования взрослых как звена в системе непрерывного образования : на материале Литвы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / В. Ветярис. – СПб., 2009. – 133 с.

*Arkhylova Svitlana - Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Social Work and Social Pedagogy Department, Cherkasy National University Named after Bohdan Khmelnytsky; Smerechak Lesya - Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor Social Pedagogy ma Correctional Education Department, Drohobyt'skyi State Pedagogical University Named after Ivan Franko. PECULIARITIES OF FUTURE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS' TRAINING FOR WORK WITH SINGLE MOTHERS AMONG REFUGEES*

#### Abstract

**Introduction.** Single mother with refugees find themselves in difficult situations, which is usually lead by poverty, limited educational opportunities, profession, access to health and social services and so on.

**The objectives** – to analyze peculiarities of future social professionals to work with single mothers among refugees.

**Methods.** Theoretical methods are used in the paper: - a method of theoretical synthesis for defining notions "refugees", "internally displaced people"; and the method of system-structural analysis, implementation of which has made it possible to distinguish the main stages of the formation of social work future specialists to with single mothers among refugees.

**Results.** The features of social policies for socially vulnerable groups of people implementation, and above all - refugees, their status in the legal dimension of Ukrainian legislation are covered in the article. It is proved that today is particularly actual the necessity for qualified social specialists being ready to work with representatives of socially disadvantaged groups, and especially - with single mothers of refugees.

It is noted that the specificity of social sphere professional work with single mothers among refugees is determined by: the peculiarities of goals and objectives; content areas and activities; features of social work.

**Conclusion.** Prospects for further research is seen in developing organizational and pedagogical conditions of readiness formation to work with single mothers among refugees.

**Keywords:** single mothers; refugees; vulnerable categories of the population; internally displaced people; social work; professional training; education; stages of training; social experts.



#### References:

1. *Refugees in Ukraine: expectations for volunteers*. (2016). Retrieved from <http://www.dw.com/uk/>
2. Pavlova V. O. (2014). Refugees in legal figure in today's policy of Ukraine. *Aktual'ni problemy polityky (Recent policy issues)*, 53, 218-224 (in Ukr.)
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1951). *The 1951 Convention relating to the Status of Refugees* (International document). Retrieved from [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_011](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011) (in Ukr.)
4. Lukyanova L.B. (2011). *The concept of adult education in Ukraine*. In L. Lukyanova (Ed.). Nizhyn : PP Lysenko M.M. (in Ukr.)
5. Folvarocnyi I.V. (2016). *Humanistic trends in the European integration of adult education at the present stage*. Modern Pedagogical Resources Portal. Retrieved from <http://www.intellectinvest.org.ua>
6. Vetyaris V. (2009). *Organizational and andragogical Center Education activities Provision for Adults as the unit in the system of life-long education: based on the Lithuania experience*. St. Petersburg. (in Russ.).

*Стаття надійшла до редакції 25.03.2016  
Стаття прийнята до публікації 6.04.2016 р.*

UDC 378

**Atanasova V. L., BMS**  
Varna University of Management,  
Bulgaria

### **PROBLEMS AND PERSPECTIVES FOR THE HIGHER EDUCATION ON THE LABOR MARKET IN BULGARIA**

**Abstract:** *The report examines the level of Bulgarian education and the knowledge, skills and competences that students acquire after finishing university. Below are listed the problems and perspectives facing Bulgarian educational system and business opinion on the matter.*

**Key words:** *education, labor market, business, knowledge, skills, competences*

**Introduction.** The global financial and economic crisis has a strong negative impact on the Bulgarian economy. The country has high unemployment rates. But among the graduates, there are other reasons for unemployment, stemming from the current educational system in Bulgaria. The majority of graduated students are unable to work in their specialty and leave the country (nearly 50% between the ages of 20 and 40 years old). The structure of the Bulgarian educational system is not adequate to the needs of the labor market. This is caused by two reasons: the surplus of staff in some specialties and the lack in others.

**Actuality of the problem.** There is a gap between the needs of the economy and the students which are preparing in higher education. This tendency has deepened with the years. The gap puts majority of young graduates in a difficult situation on the labor market.

Bulgarian government has no relation to what personnel and tangible resource is needed for quality education, how many and what specialists are needed in different sectors, what admission of students must be determined at universities to be associated with the needs of the country. Ministry of Education, which sets the policies to the sectors of knowledge and ways of their implementation, does it without any visible for society analysis on specific issues and sectors.

There is a big difference between the needs of business and the mass of specialties that are on the agenda of the Ministry of Education. This mismatch leads to surpluses and deficits in specific specialties.

The surplus and the deficit of specialists depend not only on supply but also on demand. They are changing dynamically and they are not in the power of the educational institutions. The numbers of the majors are granted by Ministry of Education.

Some scholars determine surpluses and deficits as a defect of the Bulgarian educational system.